

Frane Adam

Še enkrat o zaupanju (replika)

Kolegica Hajdeja Igljč se v svojem obsežnem članku Dejavniki nizke stopnje zaupanja v Sloveniji (DR, št.46-47, 2004) med drugim polemično odziva na moj oz. soavtorski prispevek v dokumentu Strategija razvoja Slovenije, kjer je govora o socialnem kapitalu in predlogih za njegovo povečanje. Ugotavlja, da tu ni najti »resnega premisleka« ter, da je razprava ujeta v okvire Putnamovega modela, ki temelji na podmeni o pozitivnem vplivu socialnih omrežij in angažmaja v prostovoljnih organizacijah na zaupanje in socialni kapital sploh (str. 150). Po njenih najnovejših analizah in izračunih namreč ta pozitivna zveza – vsaj v Sloveniji - ne obstaja. Namreč povezava je obratna: najprej je treba vzpostaviti institucionalne pogoje za generalizirano zaupanje in šele to privede do sodelovanja. To pa tudi pomeni, da so naši predlogi brez osnove, implikacija pa je tudi ta, da ona razpolaga z boljšimi uvidi in projekcijami, kako priti do več in kakovostnejšega socialnega kapitala. Poskušal bom na kratko nanizati svoje ugovore in (proti)argumente.

1. Prvo, kar moram reči je, da glede pomena zaupanja, ki izhaja iz institucionalnega okvira, sploh ni spora. Celo več: tako v SRS kot v vseh drugih člankih je poudarjena vloga institucij (zlasti pravosodja) za ohranitev generaliziranega zaupanja. V vseh mojih člankih in tudi knjigi, ki je izšla pri mednarodni založbi, je poudarjen pomen institucionalnega okvira, kjer parafraziram Luhmannov pojem institucionaliziranega nezaupanja. Celo več; kolegica je bila ena od komentatoric na promociji zbornika »Socialni kapital v Sloveniji« in je lahko slišala in prebrala, da ne zastopam(o) nobene ekskluzivistične teorije zaupanja. Kar zadeva tekst Strategije Razvoja Slovenije, moram povedati, da je bila izvršena redakcija maja in junija 2004, torej za časa prejšnje vlade, kjer so uredniki po svoji presoji skrajšali posamezna poglavja. Obenem pa je tedaj prišlo tudi do vsebinskih popravkov oz. preformulacij, za katere avtorji ne nosimo odgovornosti. Vendar pa je na spletni strani UMAR tudi integralno besedilo poglavja, na katerega se kolegica sklicuje, in tu jasno piše, da je institucionalni okvir (zlasti pravosodje) pomemben za nastanek in ohranitev institucionalnega in generaliziranega zaupanja.

2. Teza, ki jo vehementno zagovarja je, da omrežja ne vplivajo na generalizirano zaupanje, temveč je kavzalna smer obratna: zaupanje je pogoj za formalno ali neformalno sodelovanje in povezovanje v socialnih omrežjih, torej tudi za članstvo v prostovoljnih asociacijah. Pri tem se odpira cela vrsta vprašanj, ki pa kolegice nekako ne zanimajo, saj je njeno rezoniranje ujeto v obrazce pozitivističnega enosmernega kavzalizma (kar je že zdavnaj zastarelo). Ker pa sem že pri besedi, naj povem nekaj več o problematiki zaupanja in različnih interpretacijah.

3. Poglejmo, kaj o tej zvezi pravijo drugi avtorji. Videli bomo, da o tem obstajajo divergentna stališča, ni pa nobenega, ki bi apodiktično zagovarjal tezo o zaupanju kot vzroku ali neodvisni spremenljivki. Jan van Deth (ki tudi sodeluje v projektu CID) ima prav nasprotno stališče kot Igličeva. Takole pravi, sklicujoč se na Brehma in Rahna: » (da ona dva)...unambiguously report a much stronger impact of civic engagement on interpersonal trust than the other way around« in zaključuje na osnovi še drugih študij, da niti politično niti interpersonalno zaupanje nista ključnega pomena za razumevanje političnih orientacij in stališč na individualnem nivoju (van Deth, 2002: 18). Dva avtorja, ki sta objavila prispevek v zborniku, ki bazira na EVS podatkih, razpravljata o dejavnih regionalnega razvoja in ugotavljata, da generalizirano zaupanje nima nobenega vpliva, dočim je vpliv aktivnega članstva pozitiven in statistično pomemben (Beugeldijk/No-ordehaven, 2003: 136). V najnovejši raziskavi na podlagi analize omrežij ter metode bločnega modeliranja, M. Savage s soavtorji ugotavlja, da je narava omrežja in pozicija akterjev v njem tisti moment, ki vpliva tako na zaupanje kot na delež aktivnosti (Savage et al, 2004).

Nek drugi avtor je malo drugačnega mnenja in pravi, da izsledki potrjujejo tezo o povezavi članstva v prostovoljnih asociacijah in zaupanju, vendar pa ni močnih dokazov, da bi interakcije (članstvo) vplivalo na zaupanje oz. bilo vzrok zaupanju (Stolle, 2001: 131). Podobnega mnenja je tudi švedski sociolog Rothstein, ki poroča o tem, da so ugotovili, da ima zaupanje v sodstvo in policijo pozitiven učinek na zaupanje posameznika oz. na njegovo zaupanje drugim. Govora je tudi o pozitivni povezavi med zadovoljstvom in demokracijo, pa tudi o tem, da ljudje, ki zaupajo drugim, zaupajo tudi institucijam. Vendarle poudarja, »da te pozitivne korelacije ne povedo nič o kavzalnem mehanizmu, ali o tem, da je ta mehanizem sploh pomemben« (Rothstein, 2002: 321). Omenjeni avtor se nekako nagiba k tezi, da je vir socialnega kapitala v političnih institucijah prej kot v družbenih akterjih. Vendar to relativizira z izjavo oz. izsledkom...« the more organizations people are members of, the more likely are to trust others« (ibid, 322). Zgleda, da odgovora ni moč najti v okviru pozitivističnega vztrajanja na kavzalni unilinearnosti.

Dva avtorja pa sta bolj na strani teze, ki jo zastopa Igličeva. Uslaner tako poudarja, da je zaupanje boljši prediktor demokracije oz. kakovosti vladanja kot aktivnost v prostovoljnih združenjih (Uslaner, 2001; 183). Zaupanje pa po njegovi presoji izhaja iz optimizma, ki je povezano z socializacijo, družbeno promocijo in socialno državo (ter drugimi institucijami). Problem ZDA je v tem, da neenakost narašča in da mlajše generacije ostajajo na istem (ali slabšem) nivoju kot njihovi starši, zato je manj zaupanja in socialnega kapitala. Gre za pojasnitev, ki je alternativa Putnamu in ki kombinira psihološki (optimizem) in institucionalni vidik (Uslaner, 2004). Pipa Norris pa pravi, da ima Putnam prav, ko izpostavlja dve komponenti socialnega kapitala, generalizirano zaupanje in omrežja, vendar pa naj bi imela primat (»what is driving«) prva komponenta (zaupanje). Je pa previdna in na koncu zatrdi, da ne more govoriti o dejanski kavzalno-posledični zvezi, ter da v tem oziru ostaja »agnostik« (Norris, 2002: 48).

Vidimo, da gre za različna, celo divergentna mnenja in ugotovitve. To je pač posledica različnih pristopov, še bolj pa (ne)kakovosti vhodnih podatkov, izbire statističnih metod obdelave in načina interpretacije.

4. Vprašanje, ki si ga zastavlja kolegica Iglíčeva, je neustrezno. Zaupanje je rezultanta različnih dejavnikov oz. nujnih in zadostnih »vzrokov«. Iskanje in odkrivanje slovenske posebnosti na omejenem podatkovju oz. vzorcu je neplodno. Znano je tudi, da zaupanje ni (vedno) pogoj za kooperacijo, pač pa uspešna kooperacija (lahko) privede do zaupanja. Poanta ni v visokem zaupanju, temveč v tem, da nezaupanje ne sme biti preveliko oz. tako prevladujoče, da onemogoči vsak poizkus kooperativne igre. Vendar smo tu že zašli v potankosti in različne kontekste. Zaupanje in socialni kapital sploh sta kontekstualno zelo občutljiva koncepta, zato moramo biti pozorni in pazljivi, ko posplošujemo in ko prehajamo iz ene ravni na drugo.

Reference

- Beugeldijk, S./ Smulders, S. (2003), "Bridging and bonding social capital. Which type is good for economic growth?", v: Arts W., Hagenaar J. , Halman, L. (ur): *The Cultural Diversity of European Union*, Brill, Leiden, Boston.
- van Deth, J. (2002), "The proof of the pudding: Social capital, democracy and citizenship", v: van Deth, J. et al., 8ur), *Social Capital and Democratic Politics*, Russel Papers, Civic Series, no. 3.
- Rothstein, B. (2002), "Social Capital in Social Democratic State", v: Putnam, R. (ur), *Democracy in Flux*, Oxford University Press.
- Savage, M. et al. (2004): "Social Capital and Political activism", v: Franklin J. (ur), *Politics, Trust, and Networks: Social Capital in Critical Perspective*, Families and Social Capital ESRC RG, Working Papers, South Bank University, London.
- Stolle, D. (2003), "The sources of Social capital", v: Hooghe M., Stolle, D. (ur), *Generating Social capital*, Palgrave, New York.
- Norris, P. (2002), "Making democracy work: Social capital and civic engagement in 47 societies", v: Van Deth, et al, (ur), *Social Capital and Democratic Politics*, Russel Papers.
- Uslaner, E./ Dekker, P. (2002), " The Social in Social Capital", v: Dekker/Uslaner (ur), *Social Capital and Participation in Everyday Life*, Routledge - ECPR.
- Uslaner, E. (2003): *Trust, Democracy and Governance: Can Government Policies Influence Generalized Trust?*, v: Hooghe/Stolle (ur), *Generating Social Capital*, Routledge.